

DOI [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31\(60\)-91-110](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-91-110)
УДК 159.98:316.362.1-055.52-055.62

Лушин Павло Володимирович,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри освітніх фундацій
Коледжу освіти та активного навчання
Монтклерського державного університету.
Монтклер, Нью-Джерсі, США.

 <https://orcid.org/0000-0002-9549-1759>
lushynp@montclair.edu

Сухенко Яна Валеріївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-7440-2537>
suhenko333@gmail.com

СИСТЕМНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ: ЕКОФАСИЛІТАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА (НА ПРИКЛАДІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКІВ)

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування екофасилітативного погляду на резильєнтність як базову властивість відкритих динамічних систем через інтеграцію системного, діалектичного та екофасилітативного підходів. Проаналізовано еволюцію наукових поглядів: від розуміння резильєнтності як індивідуальної характеристики – до її трактування як системної властивості. Схарактеризовано три форми прояву резильєнтності (превентивна, спонтанна, поствентивна), що відображають діалектичну природу її розвитку в системі стосунків. Вперше запропоновано екологічну матрицю для аналізу проявів резильєнтності, що розкриває взаємозв'язок між контекстом, формою прояву резильєнтності, типом стосунків, фокусом екофасилітативного супроводу й очікуваними результатами. На прикладі батьківсько-дитячих стосунків продемонстровано можливості застосування екопсихологічної матриці для аналізу різних соціальних систем. Обґрунтовано принципи екологічної психологічної фасилітації (ЕСРПФ) як інтегративної практики, що забезпечує основу для створення програм психологічної допомоги та виступає інструментом діагностики і підтримки резильєнтності в

різних контекстах. Представлена екопсихологічна перспектива у розумінні розвитку систем акцентує увагу на тимчасовій природі як негативних, так і позитивних станів, цінності кризових і перехідних періодів, підтримці природного ритму розвитку відкритих динамічних систем. Особливої актуальності дослідження набуває в умовах війни в Україні, коли батьківсько-дитячі стосунки стикаються з безпрецедентними викликами і демонструють різні форми прояву резильєнтності, оскільки створює унікальний контекст для верифікації запропонованої теоретичної моделі.

Ключові слова: резильєнтність; відкриті динамічні системи; екологічна психологічна фасилітація – ECPF; батьківсько-дитячі стосунки; системна трансформація; екопсихологічна матриця; діалектичний розвиток; превентивна резильєнтність; спонтанна резильєнтність; поствентивна резильєнтність.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми / Statement of the problem. Проблема розвитку резильєнтності в сучасному науковому дискурсі характеризується певним протиріччям. З одного боку, більшість підходів зосереджені на формуванні та розвитку резильєнтності як набутої характеристики. З іншого – зростає розуміння її як базової властивості відкритих динамічних систем, яка природно проявляється у процесі їх розвитку та самоорганізації. Це протиріччя загострюється в умовах сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство – війна, вимушене переміщення, необхідність не лише виживання а й зростання під час критичних змін.

Еволюція у трактуванні резильєнтності створює підґрунтя для нового погляду на цю проблему [1], [2], [3]. Сучасні міждисциплінарні дослідження підтверджують необхідність системного підходу до розуміння резильєнтності [4], [5], особливо в контексті парадоксальних і перехідних ситуацій [6], [7]. Тобто, актуалізується дослідження взаємозв'язку різних форм прояву резильєнтності та специфіки їх екофасилітативного супроводу, що має важливе значення для розвитку теорії резильєнтності та практики психологічної допомоги в сучасних умовах.

Аналіз (основних) останніх досліджень і публікацій / Analysis of (major) recent research and publications. Теоретичний аналіз свідчить про еволюцію наукових поглядів на природу резильєнтності: від трактування її як індивідуальної характеристики – до розуміння як системної властивості, що потребує екопсихологічного підходу та супроводу. Сучасне

міждисциплінарне бачення даної проблематики інтегрує концепції з галузей психології, нейробіології, соціології, екології та дозволяє всебічно оцінити багаторівневу динамічну природу даного феномену.

G. Richardson пропонує модель резильєнтності з акцентом на ролі ресурсів і захисних факторів у підтримці динамічного відновлення системи після стресу [8]. Подальше теоретичне осмислення відбувається у вимірах метатеорії [1], механізми природного відновлення систем розкриваються через критичний аналіз концептів [2] і міждисциплінарної перспективи [3], інтегруючи рівні від нейробіологічного до соціокультурного.

Системна природа резильєнтності проявляється у її багатовимірності [9], багаторівневості у контексті стресу [10] і взаємозв'язку з особистісними характеристиками [11]. Інша модель поєднує нейробіологічні, психологічні та соціальні аспекти для пояснення розвитку резильєнтності у підлітковому віці в умовах життєвих негараздів і є цінним доповненням до міждисциплінарного розуміння цього феномену [12].

Сімейна резильєнтність досліджується у контексті розвитку [13], операціоналізації для досліджень [5] та системних взаємодій [14]. Окремо акцентують на впливі якості батьківсько-дитячих стосунків. Наприклад, показано, що методи виховання та якості цих стосунків значною мірою визначають психологічну резильєнтність підлітків і підкреслює важливість підтримуючої атмосфери у сім'ї [15]. Ryan і Deci визначили, що внутрішня мотивація та автономія відіграють ключову роль у формуванні стійкості в умовах соціальних взаємодій [16].

Батьківсько-дитячі стосунки розглядаються як контекст розвитку резильєнтності через взаємозв'язок якості стосунків та резильєнтних результатів [17], [18], [19]. Також виявлено, що ступінь батьківський авторитету впливає на рівень резильєнтності підлітків, зокрема авторитетний стиль батьківства є найбільш сприятливим для розвитку цієї властивості [20]. F. Flach розширює розуміння резильєнтності, акцентуючи увагу на її практичному вимірі та здатності систем до відновлення після криз [21].

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про наявність певного протиріччя між визнанням системної природи резильєнтності та переважанням підходів, орієнтованих на її формування та розвиток. Воно й актуалізує актуальність розроблення екопсихологічного погляду на резильєнтність як базову властивість відкритих динамічних систем, яка природно проявляється в різних контекстах та на різних рівнях їх функціонування. Особливої актуальності ця задача набуває в контексті батьківсько-дитячих стосунків, які в умовах війни в Україні стикаються з

безпрецедентними викликами та демонструють різноманітні форми прояву резильєнтності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні екопсихологічного погляду на резильєнтність як базову властивість відкритих динамічних систем та визначення специфіки її проявів на прикладі системи батьківсько-дитячих стосунків.

Завдання дослідження: здійснити теоретичний аналіз траєкторій прояву резильєнтності – від формування до фасилітації спонтанного розвитку; обґрунтувати екопсихологічне розуміння резильєнтності на прикладі батьківсько-дитячих стосунків; розробити екопсихологічну матрицю проявів резильєнтності як інструмент аналізу та супроводу відкритих динамічних систем; обґрунтувати можливості застосування матриці для різних соціальних систем; визначити принципи та розробити практичні імплікації щодо екофасилітативного супроводу як практики, яка інтегрує різні підходи, рівні та форми прояву резильєнтності відповідно до контексту розвитку системи.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ / THEORETICAL FRAMEWORK

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають метатеорія резильєнтності [1]; міждисциплінарний підхід до розуміння багатовимірної природи резильєнтності [3] та теорія сімейної резильєнтності [13]. Методологічне підґрунтя формує діалектичний підхід [22]; системний підхід [23], [24]; теорія самоорганізації відкритих динамічних систем [25]; теорія складних систем, емерджентності та чутливості до початкових умов [26]; концепція особистісного змінювання та метод екологічної психологічної фасилітації – ECPF [27], [28].

Ключові поняття дослідження розкривають розуміння резильєнтності як базової властивості відкритих динамічних систем [10], [4]; визначають форми її прояву (превентивна, спонтанна, поствентивна), обґрунтовують екологічність як визнання природності всього спектру проявів резильєнтності та екопсихологічну фасилітацію як метод підтримки природних процесів її розвитку [6], [27], [28].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

В дослідженні використано теоретичні методи: системний аналіз для розкриття сутності резильєнтності як базової властивості відкритих динамічних систем; типологічний аналіз діалектичних типів батьківсько-

дитячих стосунків і форм прояву резильєнтності; узагальнення та систематизація наукових положень щодо екофасилітативного супроводу розвитку системної резильєнтності; теоретичне моделювання для розроблення екопсихологічної матриці контекстуального прояву резильєнтності в системі батьківсько-дитячих стосунків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

1. Теоретичний аналіз траєкторій прояву резильєнтності

Резильєнтність як базова властивість систем. Розуміння резильєнтності як базової властивості систем змінює фокус уваги з питання «як її сформувати» на питання «як вона природно проявляється», особливо у перехідних, парадоксальних, кризових ситуаціях. Сам факт продовження життя як розвитку, його спонтанні або навмисні переходи є свідченням резильєнтності як визначальної властивості відкритої динамічної системи [6]. Процес розвитку є незворотним – з кожною ситуацією порушення благополуччя система долає протиріччя попереднього стану і переходить до нових умов функціонування. Розуміння резильєнтності як процесу реінтеграції після порушення гомеостазу було закладено в моделі резильєнтності [8] і згодом розвинулось у метатеорію [1], згідно з якою резильєнтність є силою, що спонукає особистість до зростання через подолання труднощів. Резильєнтність визначається як глобальна властивість і здатність динамічних систем успішно функціонувати при серйозних загрозах [9]. Ці уявлення доповнюються багаторівневою перспективою взаємодії біологічних і психологічних процесів в умовах екстремального стресу [10]. Також пропонується модель резильєнтності, що враховує нейробіологічні та психосоціальні компоненти та підкреслюють важливість інтеграції цих аспектів в уявлення про особливості розвитку підлітків [12]. Підкреслюється важливість системного підходу до розуміння процесів змін, за яких негативні та позитивні переживання є необхідними елементами спонтанного розвитку [4]. Діалектична природа трансформацій проявляється через єдність процесів стабілізації та змін і у даному контексті резильєнтність розглядається як динамічний процес, що розгортається в часі через етапи дестабілізації та реорганізації системи [13].

Типологія підходів до роботи з резильєнтністю. Аналіз сучасних досліджень і практик роботи з резильєнтністю дозволяє виокремити три підходи, що віддзеркалюють еволюцію поглядів на природу даного феномену.

Формування резильєнтності (директивний підхід) – традиційно фокусується на цілеспрямованому розвитку конкретних навичок і стратегій

подолання труднощів і часто є основою превентивних програм. Продemonстровано ефективність сімейно-орієнтованих превентивних інтервенцій у покращенні навичок подолання труднощів [0], але при цьому система розглядається переважно як об'єкт формувального впливу.

Розвиток резильєнтності (гібридний підхід) – передбачає створення умов для природного розвитку адаптивних і нових можливостей і потенціалу. У даному контексті підкреслюється важливість балансу між підтримкою та викликами у розвитку резильєнтності [18]. Система розглядається як активний суб'єкт взаємодії, що має власні ресурси для розвитку.

Фасилітація проявів резильєнтності (екофасилітативний підхід) – базується на розумінні резильєнтності як природної властивості відкритої динамічної системи та передбачає підтримку ритму її саморозвитку. Важливим моментом при цьому є визнання природної здатності системи до самоорганізації, підтримка спонтанних процесів її трансформації та робота з наявними умовами як ресурсом [29].

Кожен з підходів має свою специфіку і може бути доречним у певному контексті. Різні стратегії роботи з резильєнтністю можуть по-різному впливати на психологічне благополуччя підлітків залежно від конкретних умов і ситуації [19]. Набувають актуальності процеси інтеграції підходів для більш ефективної підтримки розвитку резильєнтності в складних системах, розгляд їх в єдиному континуумі роботи з резильєнтністю [5].

Типологія форм прояву резильєнтності. Аналіз резильєнтності як системної характеристики дозволяє виділити три форми її прояву, що відображають діалектичну природу розвитку відкритих систем. Превентивна резильєнтність спирається на наявні траєкторії розгортання майбутнього, передбачає достатньо часу на підготовку до можливих викликів, система орієнтується на поступальне та лінійне втілення вже пізнаних закономірностей розвитку. Спонтанна (недефіцитарна) резильєнтність проявляється як реорганізація системи без попередньої підготовки, тобто безпосередньо в момент настання ключової події та характеризується якісною своєрідністю адаптивних дій з елементами емерджентності. Поствентивна резильєнтність являє собою форму отримання уроків з досвіду подолання викликів, може проявлятися як на індивідуальному, так і на соціальному рівні через розподілену рефлексію. Ці три форми співвідносяться з діалектичною тріадою розвитку «теза – антитеза – синтез»: превентивна – асоціюється зі стабільними періодами життя, спонтанна – з кризовими, перехідними, поствентивна – тяжіє до етапів посттравматичного зростання та формування нової ідентичності системи [6].

Означені форми перебувають у фокусі наукових розвідок, хоча й не називаються і не позиціонуються в діалектичній єдності. Зокрема, зосереджується увага на резильєнтності, яка проявляється в стабільні періоди життя системи, коли є можливість планомірної підготовки до потенційних викликів, тобто на превентивній резильєнтності [5]. Ідея про необхідність порушення рівноваги для якісного розвитку системи узгоджується з виділеною нами спонтанною резильєнтністю, що виступає природним механізмом реорганізації системи [21]. Також підкреслюється важливість розуміння спонтанних проявів резильєнтності як природної здатності системи до самоорганізації в критичних умовах [4]. Описується поствентивна форма резильєнтності в розвитку сімейних систем, коли спільне осмислення пережитого досвіду створює основу для подальшого розвитку [13], а також підкреслюється важливість розуміння динаміки резильєнтності для розроблення ефективних стратегій її підтримки в різних контекстах [14]. Тобто, природність і важливість кожної з форм резильєнтності у загальному процесі розвитку системи визнається і набуває особливого значення у контексті проектування їх діалектичної перспективи.

2. Екологічне розуміння резильєнтності на прикладі батьківсько-дитячих стосунків

Екосистемний погляд на прояви резильєнтності. Батьківсько-дитячі стосунки обрано як приклад для дослідження системної резильєнтності з декількох причин. По-перше, це універсальний досвід, який має більшість людей – або як дитина, або як батько/мати, або в обох ролях. По-друге, родинна система природно проходить через різні етапи розвитку, демонструючи процеси спонтанної самоорганізації та зміни. По-третє, в умовах війни в Україні батьківсько-дитячі стосунки стикаються з безпрецедентними викликами, як от вимушене переміщення, еміграція, підтримка родинних стосунків на відстані, важкі фізичні, психологічні травми, втрата членів сімей – все це створює унікальний контекст для дослідження системної природи резильєнтності.

Наукові розвідки підтверджують системну природу резильєнтності у контексті батьківсько-дитячих стосунків, а саме: важливість врахування як погляду батьків, так і сприйняття стосунків самими дітьми [17]; взаємозв'язки між якістю стосунків, самооцінкою підлітків та їх резильєнтністю, підкреслюючи контекстуальну природу її проявів [19]; позитивний вплив міцних батьківсько-дитячих стосунків на психологічну резильєнтність підлітків і конфліктів, які зумовлюють негативний ефект [15]. Сімейні системи розвиваються саме через подолання викликів, які створюють можливості для зростання та трансформації через спільне

проживання, осмислення успіхів і труднощів [13]. Екосистемний погляд на прояви резильєнтності узгоджується з теорією самодетермінації, яка підкреслює важливість підтримки автономії та компетентності для природного розвитку системи [16]. У контексті батьківсько-дитячих стосунків це проявляється через створення умов для природного прояву резильєнтності, а не її директивного формування.

Рівні прояву резильєнтності в системі батьківсько-дитячих стосунків. Аналіз проявів резильєнтності в системі батьківсько-дитячих стосунків дозволяє виділити три взаємопов'язані рівні її функціонування. Індивідуальна резильєнтність проявляється як базова здатність кожного учасника системи стосунків до подолання викликів. Доведено вплив індивідуальної резильєнтності батьків на формування адаптивних можливостей дітей, підкреслюючи, що вона розвивається у контексті стосунків [18]. Інше дослідження свідчить, що авторитетний стиль батьківства позитивно корелює з рівнем резильєнтності у підлітків [20]. Резильєнтність на рівні взаємодії відображає здатність системи створювати та підтримувати патерни взаємодії в складних умовах, особливого взаємодія має у підлітковому віці, коли система стосунків природно проходить через трансформацію [5]. Системна резильєнтність проявляється як емерджентна властивість сімейної системи і не зводиться до суми індивідуальних характеристик, а виникає як результат складної взаємодії всіх елементів і проявляється через здатність зберігати стабільність при збуреннях, трансформуватися, інтегрувати досвід [4]. Підтверджується взаємозв'язок цих рівнів резильєнтності у процесі розвитку сімейної системи [14].

Типи батьківсько-дитячих стосунків як контексти прояву резильєнтності. Батьківсько-дитячі стосунки у різних життєвих контекстах створюють умови для прояву різних форм резильєнтності дітей, які визначаємо як превентивну, спонтанну та поствентивну [6].

«Базовий» тип стосунків і превентивна резильєнтність: характеризується усталеними патернами взаємодії, система стосунків функціонує в режимі відносної стабільності; превентивна резильєнтність розгортається як підготовка до найгіршого ймовірного сценарію, характеризується накопиченням ресурсу. Принциповим є розуміння, що цей тип не є «нижчим» або «менш розвиненим» – він є одним з етапів у циклі розвитку системи стосунків, який позначаємо як «тезу» діалектичної тріади.

«Перехідний» тип стосунків і спонтанна резильєнтність: відображає процес трансформації системи через загострення протиріч і пошук нових форм взаємодії; спонтанна резильєнтність виявляється через природну трансформацію з ефектом емерджентності. Цей тип є критично важливим

для розвитку системи, оскільки саме в ньому відбувається природне розгортання потенціалу самоорганізації. Позначаємо як «антитезу», що створює основу для якісного оновлення системи стосунків.

«Інтегративний» тип стосунків і поствентивна резильєнтність: являє собою якісно новий рівень організації системи, на якому стосунки стають простором для соціально розподіленої рефлексії досвіду трансформацій. Поствентивна резильєнтність проявляється шляхом інтеграції кризового досвіду, формування іншої системи стосунків і атрибує розвитку системної резильєнтності. Позначаємо як «синтез» стосунків, утім, цей тип не є «кінцевою метою», а лише етапом у безперервному процесі викликів і подолань – розвитку системи.

Представлені типи не є статичними, відображають природну динаміку розвитку системи батьківсько-дитячих стосунків, яка, як і будь-яка інша динамічна система, проходить етапи відповідні діалектичній тріаді «теза-антитеза-синтез» [29]. З урахуванням вище зазначеного, розроблена екопсихологічна матриця контекстуального прояву резильєнтності в системі батьківсько-дитячих стосунків експлікує взаємозв'язки між особливостями життєвого контексту, типом батьківсько-дитячих стосунків, формою прояву резильєнтності, фокусом екофасилітативного супроводу та очікуваними результатами (таблиця).

Таблиця

Екопсихологічна матриця контекстуального прояву резильєнтності у системі батьківсько-дитячих стосунків

Форма прояву резильєнтності	Тип батьківсько-дитячих стосунків	Фокус екофасилітативного супроводу	Очікувані результати
1	2	3	4
Тип життєвого контексту: стабільний, діалектична фаза – теза			
Превентивна резильєнтність (preventive resilience): опора на наявні траєкторії розгортання можливостей системи	«Базовий» тип: усталені патерни взаємодії, накопичення потенціалу системи, формування базису для трансформацій	Підтримка природного ритму розвитку, розширення усвідомлення потенціалу, створення простору для проектування	Розвиток системного потенціалу, зміцнення базису стосунків, накопичення ресурсів для трансформацій
Тип життєвого контексту: кризовий, діалектична фаза – антитеза			
Спонтанна, недефіцитарна резильєнтність	«Перехідний» тип: новий рівень організації системи,	Підтримка природних процесів трансформації,	Емерджентні форми взаємодії, досвід спільного

Продовження табл.

1	2	3	4
(by default resilience, systemic resilience): реорганізація майбутнього без підготовки, з ефектом якісної своєрідності та емерджентності	інтеграція досвіду трансформацій, розвиток системної резильєнтності	фасилітація спонтанних перетворень, утримання невизначеності як простору можливостей	проживання трансформацій, розширення потенціалу системи
Тип життєвого контексту: перехідний, діалектична фаза – синтез			
Поствентивна резильєнтність (<i>postventive resilience</i>): соціально розподілена рефлексія досвіду, інтеграція пережитого, формування нової ідентичності системи	«Інтегративний» тип: природна реорганізація системи через протиріччя, емерджентні властивості, якісно нові форми взаємодії	Сприяння інтеграції досвіду, підтримка процесів осмислення, фасилітація розподіленої рефлексії	Підвищення рівня самоприйняття, оновлення системної ідентичності, розвиток системної резильєнтності

Екологічна матриця показує, як різні конфігурації батьківсько-дитячих стосунків (в якості прикладу для «заземлення»), створюють контекст для актуалізації різних форм прояву резильєнтності. Дана теоретична модель є підґрунтям для розуміння та підтримки процесів розвитку резильєнтності в різних соціальних системах та контекстах – професійних, романтичних, дружніх, освітніх тощо. Вона репрезентує діалектику розвитку відкритих динамічних систем, в яких резильєнтність проявляється як базова здатність до спонтанної самоорганізації в критичних умовах природної трансформації: через протиріччя розвитку та інтеграцію досвіду змін у нову системну якість.

3. Екофасилітативний супровід як інтегративна практика

Екологічна психологічна фасилітація (*Eco-Centered Psychological Facilitation – ECPF*) є сучасним неклінічним підходом, який розглядає людину як частину складної екосистеми, здатної до самоорганізації та розвитку; як метод – являє собою загальну стратегію роботи, яка

ґрунтується на концепції особистісного змінювання П. Лушина, відповідних принципах, техніках, прийомах психологічної допомоги, а також освітніх запитів здобувачів освіти [27], [28].

Принципи екофасилітативного супроводу. Підходи до розроблення диференційованих стратегій екофасилітативного супроводу включають декілька принципових умов. Першою з них є розуміння резильєнтності як природної властивості відкритих динамічних систем, яка проявляється через різні форми залежно від контексту та етапу розвитку. При цьому фокус супроводу ЕСРП змінюється відповідно до контексту та забезпечує підтримку природних процесів трансформації системи стосунків. Друга – пов'язана з визнанням природності всіх станів і проявів системи у процесі розвитку; умовами надання допомоги є: а) усвідомлення проблемності процесів звичної самоорганізації, яка хвилює особистість, і в якій задана програма її подальшого розвитку; б) звернення по допомогу як спонтанне розширення екосистеми за рахунок залучення та участі зовнішнього помічника. Робота з перехідними явищами є третьою умовою для підвищення рівня резильєнтності, що означає визнання тимчасової природи як негативних, так і позитивних подій, а також періодичного оновлення потенціалу розвитку. Кризові стани при цьому розглядаються як природні етапи розвитку, протиріччя сприймаються як джерела потенційних трансформацій, а невизначеність розуміється як простір можливостей. Підтримка спонтанних процесів трансформації проявляється через підтримку природного ритму змін, фасилітацію переходів між різними станами системи, створення умов для інтеграції досвіду [6]. Дотримання означених умов дозволяє інтегрувати різні підходи до роботи з резильєнтністю, визнаючи доречність як директивних, так і фасилітативних методів відповідно до контексту, потреб і запитів системи.

Практичні імплікації. Екофасилітативний супровід як інтегративна практика передбачає диференційований підхід до роботи з різними проявами резильєнтності в системі стосунків і передбачає: підтримку превентивної резильєнтності через створення простору для осмислення досвіду та проектування майбутнього; фасилітацію спонтанної резильєнтності через визнання цінності кризових станів і підтримку природних процесів трансформації; розвиток поствентивної резильєнтності через соціально розподілену рефлексію пережитого досвіду.

Особливості супроводу в різних контекстах: одним із провідних способів екофасилітації є побудова робочого простору або екосистеми «психолог-клієнт/ти», в якому відбувається спільний ретроспективний аналіз унікальних умов пережитої події; пошук базових протиріч у системі умов; проектування образу майбутнього і робота з перспективами

подальшого розвитку. Система допомоги ЕСРФ передбачає, що в кризових ситуаціях можуть бути доречні більш директивні форми підтримки, в періоди стабілізації – ефективними є розвивальні підходи, в моменти трансформації – важливою є фасилітація природних процесів особистісного змінювання. Загальним показником результативності екопсихологічної фасилітації є не досягнення певного «ідеального» стану, а підвищення рівня самоприйняття та самоцінності особистості через інтеграцію досвіду подолання критичних ситуацій.

ВИСНОВКИ / CONCLUSIONS

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Резильєнтність концептуалізовано як базову властивість відкритих динамічних систем, яка природно проявляється у процесі їх розвитку та самоорганізації. На основі інтеграції системного, діалектичного, екофасилітативного підходів запропоновано новий погляд на природу резильєнтності, що трансформує її розуміння від індивідуальної характеристики до системної властивості.

2. Визначено та обґрунтовано три форми прояву резильєнтності, які відображають діалектичну природу розвитку системи: превентивна резильєнтність спирається на наявні траєкторії розгортання можливостей системи; спонтанна (недефіцитарна) резильєнтність – є природною формою реорганізації системи з ефектом емерджентності; поствентивна резильєнтність – як форма соціально розподіленої рефлексії досвіду та інтеграції трансформацій.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано інноваційний когнітивний інструмент – екопсихологічну матрицю проявів резильєнтності, що відображає взаємозв'язок між типом життєвого контексту, формою прояву резильєнтності, типом системних стосунків, фокусом екофасилітативної роботи та очікуваними результатами. Універсальність матриці продемонстровано на прикладі батьківсько-дитячих стосунків і обґрунтовано можливості її застосування для аналізу різних соціальних систем.

4. Представлено принципи екопсихологічної фасилітації як інтегративної практики, що має особливу актуальність в умовах війни в Україні. Обґрунтовано методологію роботи з системною резильєнтністю через визнання природності всіх форм її прояву, підтримку спонтанних процесів трансформації, створення умов для розподіленої рефлексії досвіду, сприяння розвитку системного потенціалу.

5. Запропонована теоретична модель та екопсихологічна матриця створюють основу для розробки диференційованих програм психологічного супроводу різних соціальних систем; діагностики та підтримки резильєнтності в кризових умовах, інтеграції різних підходів у практиці психологічної допомоги.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі / Prospects for further research in this direction. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з емпіричною верифікацією запропонованої екологічної матриці та створенням на її основі програм екофасилітативного супроводу для різних соціальних систем, що особливо актуально в контексті психологічної допомоги населенню в умовах війни, післявоєнного відновлення та розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- [1] G. Richardson, «The metatheory of resilience and resiliency», *Journal of Clinical psychology*, vol. 58, is. 3, pp. 307-321, 2002.
<https://doi.org/10.1002/JCLP.10020>
- [2] D. Fletcher, & M. Sarkar, «Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory», *European Psychologist*, vol. 18, is. 1, pp. 12–23, 2013. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/A000124>
- [3] S. Southwick, G. Bonanno, A. Masten, C. Panter-Brick, & R. Yehuda, «Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives», *European Journal of Psychotraumatology*, vol. 5, is. 1, 2014.
<https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- [4] M. Ungar, «Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity», *Ecology and Society*, vol. 23, is. 4, p. 34, 2018. <https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434>
- [5] I. Maurović, L. Liebenberg, & M. Ferić, «A Review of Family Resilience: Understanding the Concept and Operationalization Challenges to Inform Research and Practice», *Child Care in Practice*, vol. 26, is. 4, pp. 337–357, 2020. <https://doi.org/10.1080/13575279.2020.1792838>
- [6] П. В. Лушин, Я. В. Сухенко, «Проблема підвищення резильєнтності: екофасилітативний підхід», на XII Міжнар. наук.-практ. конф. Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти. Київ: ДЗВО «УМО», 2023, с. 86–91. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp/khii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-psikhologho-pedagoghichnij-suprovod-profesijnoji-pidghotovki-ta-pidvishhennja->

[kvalifikaciji-fakhivciv-v-umovakh-vojennoho-stanu](#) Дата звернення:
Лют. 06, 2025.

- [7] П. В. Лушин, «Підготовка майбутніх психологів у світі, що змінюється (RENI-WORLD)», *RENI-світ: особистісний розвиток та психолого-педагогічна допомога в сучасних умовах*; П. Лушина, Я. Сухенко, Ред. Полтава, Україна : ФОП Мирон І.А., 2021, с. 7–21.
- [8] G. E. Richardson, B. L. Neiger, S. Jensen, & K. L. Kumpfer, «The Resiliency Model», *Health Education*, vol. 21, is. 6, pp. 33–39, 1990.
<https://doi.org/10.1080/00970050.1990.10614589>
- [9] A. S. Masten, «Global perspectives on resilience in children and youth», *Child Development*, vol. 85, is. 1, pp. 6–20, 2014.
<https://doi.org/10.1111/cdev.12205>
- [10] D. Cicchetti, «Resilience under conditions of extreme stress: A multilevel perspective», *World Psychiatry*, vol. 9, is. 3, pp. 145–154, 2010.
<https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00297.x>
- [11] A. Oshio, K. Taku, M. Hirano, & G. Saeed, «Resilience and Big Five personality traits: A meta-analysis», *Personality and Individual Differences*, vol. 127, is. 1, pp. 54–60, 2018.
<https://doi.org/10.1016/j.PAID.2018.01.048>
- [12] G. Malhi, P. Das, E. Bell, G. Mattingly, & Z. Mannie, «Modelling resilience in adolescence and adversity: a novel framework to inform research and practice», *Translational Psychiatry*, vol. 9, 2019.
<https://doi.org/10.1038/s41398-019-0651-y>
- [13] F. Walsh, «Family resilience: a developmental systems framework», *European Journal of Developmental Psychology*, vol. 13, is. 3, pp. 313–324, 2016. <https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1154035>
- [14] K. Hadfield, & M. Ungar, «Family resilience: Emerging trends in theory and practice», *Journal of Family Social Work*, vol. 21, is. 2, pp. 81–84, 2018.
<https://doi.org/10.1080/10522158.2018.1424426>
- [15] L. Xu, «Effects of Parenting Methods and Parent-Child Relationships on Adolescents' Personality and Psychological Resilience», *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, vol. 29, 2024.
<https://doi.org/10.54097/7vszaw79>
- [16] R. M. Ryan, & E. L. Deci, «Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being», *American Psychologist*, vol. 55, pp. 68–78, 2000. [Online]. Available: <https://www.mzkperformance.com/s/SDTandintmotive-1.pdf>
Application date: February 06, 2025.

- [17] P. Gribble, E. Cowen, P. Wyman, W. Work, M. Wannon, & A. Raoof, «Parent and child views of parent-child relationship qualities and resilient outcomes among urban children», *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, vol. 34, is. 4, pp. 507–519, 1993.
<https://doi.org/10.1111/J.1469-7610.1993.TB01032.X>
- [18] Z. Taylor, N. Eisenberg, T. Spinrad, & K. Widaman, «Longitudinal relations of intrusive parenting and effortful control to ego-resiliency during early childhood», *Child development*, vol. 84, is. 4, pp. 1145–1151, 2013.
<https://doi.org/10.1111/cdev.12054>
- [19] V. A. Trong Dam, H. N. Do, T. B. Thi Vu, K. L. Vu, H. M. Do, N. T. Thi Nguyen, T. T. Nguyen, T. M. Thi Vu, T. P. Thi Nguyen, P. Auquier, L. Boyer, G. Fond, C. A. Latkin, C. S. H. Ho, & R. C. M. Ho, «Associations between parent-child relationship, self-esteem, and resilience with life satisfaction and mental wellbeing of adolescents», *Frontiers in Public Health*, vol. 11, 2023.
<https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1012337>
- [20] S. Khosla, I. Khosla, & D. Khosla, «Exploring the relationship between resilience and perceived parental authority among adolescents», *International Journal of Applied Research*, vol. 7, is. 4, pp. 222–226, 2021. [Online]. Available: <https://is.gd/4RfnkH> Application date: February 06, 2025.
- [21] F.F. Flach, *Resilience: How to bounce back when the going gets tough*. New York: Hatherleigh Press, 1997.
- [22] G. W. F. Hegel, *Science of Logic* (A. V. Miller, Trans.). George Allen & Unwin. (Original work published, 1812). 1969.
- [23] L. von Bertalanffy, *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller, 1968.
- [24] U. Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, 1979.
- [25] I. Prigogine, & I. Stengers, *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. Bantam Books, 1984.
- [26] S.A. Kauffman, *The Origins of Order: Self-Organization and Selection in Evolution*. Oxford University Press, 1993.
- [27] П. В. Лушин, *Екологічна допомога у перехідний період: екофасилітація*. Київ, Україна: Оріяна, 2013. (Серія «Жива книга»; т. 2). (подано російською).
- [28] П. В. Лушин, *Хаос і невизначеність: від страждання – до зростання та розвитку*. Київ, Україна: Оріяна, 2017. (Серія «Жива книга»; т. 4). (подано російською).

- [29] P. V. Lushyn, & Y. V. Sukhenko, «Ecofacilitative pedagogy as a form of sustainability and social therapy», In *3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF)*, 1254 012081, 2023. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012081>
- [30] J. Matjasko, A. Vivolo-Kantor, D. Henry, D. Gorman-Smith, M. Schoeny, & T. Project, «The Relationship between a Family-Focused Preventive Intervention, Parenting Practices, and Exposure to Violence during the Transition to Adolescence: Testing a Mediation Model», *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, vol. 22, is. 1, pp. 45–66, 2013. <https://doi.org/10.1080/10926771.2013.743947>

SYSTEMIC RESILIENCE: AN ECOFACILITATIVE PERSPECTIVE (ON THE EXAMPLE OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS)

Pavlo Lushyn,

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Educational Foundations Department
College of Education and Engaged Learning
Montclair State University.
Montclair, NJ, USA.

<https://orcid.org/0000-0002-9549-1759>
lushynp@montclair.edu

Yana Sukhenko,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

<https://orcid.org/0000-0001-7440-2537>
sukhenko333@gmail.com

Abstract. The article presents a theoretical substantiation of the ecofacilitative view of resilience as a basic property of open dynamic systems through the integration of systemic, dialectical, and ecofacilitative approaches. The evolution of scientific views from understanding resilience as an individual characteristic to its interpretation as a systemic property is analyzed. Three forms of resilience manifestation (preventive, spontaneous, postventive) are characterized, reflecting the dialectical nature of its development in the relationship system. An ecological matrix for analyzing resilience manifestations is proposed for the first time, showing the relationship between context, form of resilience manifestation,

relationship type, focus of ecofacilitative support, and expected outcomes. Using parent-child relationships as an example, the possibilities of applying the matrix for analyzing various social systems are demonstrated. The principles of ecopsychological facilitation as an integrative practice are substantiated, providing a foundation for developing psychological assistance programs and serving as a tool for diagnosing and supporting resilience in various contexts. The presented ecopsychological perspective in understanding systems development emphasizes the temporary nature of both negative and positive states, the value of crisis and transitional periods, and support for the natural rhythm of open systems development. The research gains particular relevance in the context of war in Ukraine, where parent-child relationships face unprecedented challenges and demonstrate various forms of resilience manifestation, creating a unique context for verifying the proposed theoretical model.

Keywords: resilience; open dynamic systems; ecological psychological facilitation – ECPF; parent-child relationships; systemic transformation; ecopsychological matrix; dialectical development; preventive resilience; spontaneous resilience; postventive resilience.

ПЕРЕКЛАД, ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] G. Richardson, «The metatheory of resilience and resiliency», Journal of Clinical psychology, vol. 58, is. 3, pp. 307-321, 2002. <https://doi.org/10.1002/JCLP.10020> (in English).
- [2] D. Fletcher, & M. Sarkar, «Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory», European Psychologist, vol. 18, is. 1, pp. 12–23, 2013. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/A000124> (in English).
- [3] S. Southwick, G. Bonanno, A. Masten, C. Panter-Brick, & R. Yehuda, «Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives», European Journal of Psychotraumatology, vol. 5, is. 1, 2014. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338> (in English).
- [4] M. Ungar, «Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity», Ecology and Society, vol. 23, is. 4, p. 34, 2018. <https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434> (in English).
- [5] I. Maurović, L. Liebenberg, & M. Ferić, «A Review of Family Resilience: Understanding the Concept and Operationalization Challenges to Inform Research and Practice», Child Care in Practice, vol. 26, is. 4, pp. 337–357, 2020. <https://doi.org/10.1080/13575279.2020.1792838> (in English).

- [6] P. V. Lushyn, Ya. V. Sukhenko, «Problema pidvyshchennia rezylientnosti: ekofasylytatyvnyi pidkhyd», na XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Psykholoho-pedahohichniy suprovid profesiinoi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh transformatsii osvity. Kyiv: DZVO «UMO», 2023, s. 86–91. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp/khii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-psikhologho-pedagoghichnij-suprovid-profesijnoji-pidghotovki-ta-pidvishhennja-kvalifikacii-fakhivciv-v-umovakh-vojennoho-stanu> Data zvernennia: Liut. 06, 2025. (in Ukrainian).
- [7] P. V. Lushyn, «Pidhotovka maibutnikh psykholohiv u sviti, shcho zminiuietsia (REHI-WORLD)», REHI-svit: osobystisnyi rozvytok ta psykholoho-pedahohichna dopomoha v suchasnykh umovakh; P. Lushyna, Ya. Sukhenko, Red. Poltava, Ukraina: FOP Myron I.A., 2021, s. 7–21. (in Ukrainian).
- [8] G. E. Richardson, B. L. Neiger, S. Jensen, & K. L. Kumpfer, «The Resiliency Model», Health Education, vol. 21, is. 6, pp. 33–39, 1990. <https://doi.org/10.1080/00970050.1990.10614589> (in English).
- [9] A. S. Masten, «Global perspectives on resilience in children and youth», Child Development, vol. 85, is. 1, pp. 6–20, 2014. <https://doi.org/10.1111/cdev.12205> (in English).
- [10] D. Cicchetti, «Resilience under conditions of extreme stress: A multilevel perspective», World Psychiatry, vol. 9, is. 3, pp. 145–154, 2010. <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00297.x> (in English).
- [11] A. Oshio, K. Taku, M. Hirano, & G. Saeed, «Resilience and Big Five personality traits: A meta-analysis», Personality and Individual Differences, vol. 127, is. 1, pp. 54–60, 2018. <https://doi.org/10.1016/j.PAID.2018.01.048> (in English).
- [12] G. Malhi, P. Das, E. Bell, G. Mattingly, & Z. Mannie, «Modelling resilience in adolescence and adversity: a novel framework to inform research and practice», Translational Psychiatry, vol. 9, 2019. <https://doi.org/10.1038/s41398-019-0651-y> (in English).
- [13] F. Walsh, «Family resilience: a developmental systems framework», European Journal of Developmental Psychology, vol. 13, is. 3, pp. 313–324, 2016. <https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1154035> (in English).
- [14] K. Hadfield, & M. Ungar, «Family resilience: Emerging trends in theory and practice», Journal of Family Social Work, vol. 21, is. 2, pp. 81–84, 2018. <https://doi.org/10.1080/10522158.2018.1424426> (in English).

- [15] L. Xu, «Effects of Parenting Methods and Parent-Child Relationships on Adolescents' Personality and Psychological Resilience», *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, vol. 29, 2024. <https://doi.org/10.54097/7vszaw79> (in English).
- [16] R. M. Ryan, & E. L. Deci, «Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being», *American Psychologist*, vol. 55, pp. 68–78, 2000. [Online]. Available: <https://www.mzkperformance.com/s/SDTandintmotive-1.pdf> Application date: February 06, 2025. (in English).
- [17] P. Gribble, E. Cowen, P. Wyman, W. Work, M. Wannon, & A. Raoof, «Parent and child views of parent-child relationship qualities and resilient outcomes among urban children», *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, vol. 34, is. 4, pp. 507–519, 1993. <https://doi.org/10.1111/J.1469-7610.1993.TB01032.X> (in English).
- [18] Z. Taylor, N. Eisenberg, T. Spinrad, & K. Widaman, «Longitudinal relations of intrusive parenting and effortful control to ego-resiliency during early childhood», *Child development*, vol. 84, is. 4, pp. 1145–1151, 2013. <https://doi.org/10.1111/cdev.12054> (in English).
- [19] V. A. Trong Dam, H. N. Do, T. B. Thi Vu, K. L. Vu, H. M. Do, N. T. Thi Nguyen, T. T. Nguyen, T. M. Thi Vu, T. P. Thi Nguyen, P. Auquier, L. Boyer, G. Fond, C. A. Latkin, C. S. H. Ho, & R. C. M. Ho, «Associations between parent-child relationship, self-esteem, and resilience with life satisfaction and mental wellbeing of adolescents», *Frontiers in Public Health*, vol. 11, 2023. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1012337> (in English).
- [20] S. Khosla, I. Khosla, & D. Khosla, «Exploring the relationship between resilience and perceived parental authority among adolescents», *International Journal of Applied Research*, vol. 7, is. 4, pp. 222–226, 2021. [Online]. Available: <https://is.gd/4RfnkH> Application date: February 06, 2025. (in English).
- [21] F.F. Flach, *Resilience: How to bounce back when the going gets tough*. New York: Hatherleigh Press, 1997. (in English).
- [22] G. W. F. Hegel, *Science of Logic* (A. V. Miller, Trans.). George Allen & Unwin. (Original work published, 1812). 1969. (in English).
- [23] L. von Bertalanffy, *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller, 1968. (in English).
- [24] U. Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, 1979. (in English).
- [25] I. Prigogine, & I. Stengers, *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. Bantam Books, 1984. (in English).

- [26] S.A. Kauffman, *The Origins of Order: Self-Organization and Selection in Evolution*. Oxford University Press, 1993. (in English).
- [27] P. V. Lushyn, *Ekolohichna dopomoha u perekhidnyi period: ekofasylytatsiia*. Kyiv, Ukraina : Oriiana, 2013. (Seriia «Zhyva knyha»; t. 2). (in Russian).
- [28] P. V. Lushyn, *Khaos i nevyznachenist: vid strazhdannia – do zrostannia ta rozvytku*. Kyiv, Ukraina : Oriiana, 2017. (Seriia «Zhyva knyha»; t. 4). (in Russian).
- [29] P. V. Lushyn, & Y. V. Sukhenko, «Ecofacilitative pedagogy as a form of sustainability and social therapy», In 3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF), 1254 012081, 2023. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012081> (in English).
- [30] J. Matjasko, A. Vivolo-Kantor, D. Henry, D. Gorman-Smith, M. Schoeny, & T. Project, «The Relationship between a Family-Focused Preventive Intervention, Parenting Practices, and Exposure to Violence during the Transition to Adolescence: Testing a Mediation Model», *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, vol. 22, is. 1, pp. 45–66, 2013. <https://doi.org/10.1080/10926771.2013.743947> (in English).

*Стаття надійшла до редакції
12 лютого 2025 року*

